

başladı. Ancak merkezi Kâbil vadisi olan Vayhand Hindûşâhî hânedanı Gazneliler'in Kuzey Hindistan'da yayılmasına bir engel teşkil ediyordu. Sebûk Tegin, Gazneli akınlarını durdurmak için harekete geçen Hindûşâhî hükümdarı Caypal'i iki defa yenilgiye uğrattı. 1 milyon dirhem para ile elli fil vermesi ve sınır bölgesindeki bazı kale ve kasabaları Gazneliler'e terketmesi şartıyla Caypal ile bir anlaşma yapıldı. Ancak Caypal anlaşmaya uymayıp Kuzey Hindistan'daki diğer Hint racalarıyla bir ittifak oluşturdu ve fillerle takviyeli büyük bir ordunun başında Gazne'ye doğru yürüdü, ancak yenilgiye uğramaktan kurtulamadı (376/986). Sebûk Tegin, bu galibiyetten sonra Lâmgân ve Peşâver arasındaki toprakları hâkimiyet alanına kattı. Bu bölgede oturan Halaç Türkleri ve Afganlar da onun emrine girdi. Seferler sonunda adı geçen yerlerde hutbe Sebûk Tegin adına okunmaya başlandı ve adına sikke basıldı.

Sebûk Tegin'in ülkesini genişlettiği bu dönemde Sâ mânî Devleti çökmeye ve dağılmaya yüz tutmuştu. Bu durumda Sâ mânîler'in son dayanağı kendilerine tâbi olmayı sürdürdüler Sebûk Tegin idi. Sebûk Tegin, Keş şehri civarında yapılan görüşmede Sâ mânî Emîri II. Nûh'a sadakat yemini etmiş ve düşmanlarına karşı ona yardımcı olmaya söz vermişti. Bu sırada Sâ mânî Devleti'nin Türk kumandanlarından Horasan Sipehsâlârî Ebû Ali es-Simcûrî ve Fâik el-Hâssa, II. Nûh'a karşı birleşerek Buhara'ya hâkim olmak istediler. Zor durumda kalan II. Nûh, Sebûk Tegin'i yardımına çağırdı. Oğlu Mahmud ile birlikte harekete geçen Sebûk Tegin, Herat yakınındaki savaşta (384/994) Ebû Ali ve Fâik el-Hâssa'yı mağlûp etti. Tahtını Sebûk Tegin'e ve oğluna borçlu olan II. Nûh, Sebûk Tegin'i Belh valiliğine, Mahmud'u Horasan sipehsâlârîliğine tayin etti.

Mahmud, Horasan'da Ebû Ali ve Fâik el-Hâssa'nın hücumuna uğrayıp Herat'a sığınmak zorunda kalınca Sebûk Tegin, Tûs'a doğru ilerledi ve şehir civarında Ebû Ali ile tekrar karşılaştı (385/995), Ebû Ali bu defa da mağlûp oldu. Savaşın ardından Fâik yardım istemek için Karahanlılar'ın yanına gitti, Ebû Ali ise af dilemek için gittiği Buhara'da tutuklandı (386/996). Karahanlı hükümdarlarından Nasr b. Ali, Fâik'in kışkırtmasıyla Buhara'ya hücum etmek üzere hazırlık yapmaya başlayınca II. Nûh yine Sebûk Tegin'den yardım istedi. Sebûk Tegin ordusunu Ceyhun'un kuzeyine geçirdikten sonra II. Nûh'u ordugâhına çağırıldı. Ancak Vezir Abdullah b. Üzeyr, II. Nûh'u

Sebûk Tegin aleyhine yönlendirip bu çağrıya uymasını engelledi. Gazneli kuvvetlerinin Buhara'ya yürümesi üzerine II. Nûh kendisini yanıltan vezirini hapsetti. Sebûk Tegin savaş yapmadan Sâ mânîler adına Karahanlılar ile antlaşma imzaladı. Buna göre Sâ mânîler, Siriderya (Seyhun) sahasını Katvân çölüne kadar Karahanlılar'a bırakıyordu.

Karahanlılar ile anlaştıktan sonra Belh'e dönen Sebûk Tegin burada hastalandı ve Gazne'ye giderken Belh yakınlarındaki Madru Mûy köyünde vefat etti (Şâban 387 / Ağustos 997). Cenazesi Gazne'ye götürülerek orada toprağa verildi. Yerine veliaht tayin ettiği küçük oğlu İsmâil geçti. Sebûk Tegin askerleri tarafından çok sevilmiş, ölmünden sonra Gazneliler arasında "Emîr-i Âdil" lakabıyla anılmıştır. Çocuklarının yetiştirilmesi için özel bir dikkat göstermiş ve başarılı birer hükümdar olmalarını sağlamak maksadıyla onlar için *Pendnâme* adıyla bir eser kaleme almıştır. Başta Ebûl-Feth el-Büstî olmak üzere dönemin tanınmış şairleri onun için mersiyeler yazmıştı.

BİBLİYOGRAFYA :

Muhammed b. Abdülcebbar el-Uttbî, *Târîh-i Yemînî* (trc. Cerbâzekânî, nşr. Ca'fer-i Şîâr), Tahran 1345 hş., tür.yer.; Gerdîzî, *Zeynû'l-aşbâr* (nşr. Abdülhay Habîbî), Tahran 1347 hş., s. 166, 169-171; Muhammed b. Hüseyin el-Beyhakî, *Târîh* (nşr. Kâsım Ganî – Ali Ekber Feyyâz), Tahran 1324 hş., s. 95, 99, 111, 200-207, 256, 450; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, VIII, 683-687; IX, 102-103, 107-108, 130; Cüz-cânî, *Tabakât-ı Nâsirî* (nşr. Abdülhay Habîbî), Kâbil 1328 hş., I, 266-269; İbn Hallikân, *Vefeyât*, V, 175-176; Reşidüddin Fazlullâh'ı Hemedânî, *Câmi'u'l-tevârîh* (nşr. Ahmed Ateş), Ankara 1957, II/4, s. 3, 5-16, 63, 157; Şebânkâreyî, *Mecma'u'l-ensâb* (nşr. Mîr Hâşim-i Muhaddis), Tahran 1363 hş., s. 31-36, 41-45, 48; Muhammad Nâzim, *The Life and Times of Sulţân Mahmûd of Ghazna*, Cambridge 1931, s. 28-33; C. E. Bosworth, *The Ghaznavids: Their Empire in Afghanistan and Eastern Iran: 994-1040*, Edinburg 1963, s. 36-37, 39-45, 101, 120-121, 124-125, 272; a.mlf., "Sebûktigin", *IE²* (İng.), IX, 121; Yusuf Hikmet Bayur, *Hindistan Tarihî*, Ankara 1987, I, 127-135; V. V. Barthold, *Moğol İstilasına Kadar Türkistan* (haz. Hakkı Dursun Yıldız), Ankara 1990, s. 280-281, 283-284; Hanefî Palabıyık, *Valilikten İmparatorluğa Gazneliler Devlet ve Saray Teşkilatı*, Ankara 2002, tür.yer.; Nûşâbâdî, "Sebûktegin-i Gaznevî", *Dânişnâme-i Edeb-i Fârsî* (nşr. Hasan Enûşe), Tahran 1381, III, 499-503; Aydın Usta, *Sâ mânîler Devleti'nin Siyasî ve Kültürel Tarihî: 943-1005* (doktora tezi, 2003), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, tür.yer.; Erdoğan Mercil, *Gazneliler Devleti Tarihî*, Ankara 2007, tür.yer.; a.mlf., "Sebûktegin'in *Pendnâmesi*", *İTED*, V/1-2 (1975), s. 206-211; a.mlf., "Gazneliler", *DİA*, XIII, 480-481; İbrahim Kafesoğlu, "Mahmud Gaznevî", *İA*, VII, 173-175.

ERDOĞAN MERÇİL

SEBZEVÂR

(bk. BEYHAK).

SEBZEVÂRÎ, Muhammed Bâkır (محمد باقر السبزواری)

Muhammed Bâkır b. Muhammed Mû'min es-Sebzevârî el-Horasânî
(ö. 1090/1679)

Usûliyye ekolü mensubu
İranlı Şîî âlimi.

1017'de (1608-1609) İran'ın Horasan eyaletine bağlı Sebzevâr'ın (Beyhak) Nâmin köyünde doğdu. Temel eğitimini memleketinde aldı. Babasının ölümü üzerine ilk gençlik yıllarında Sebzevâr'dan ayrılarak önce Irak'a, ardından Safevîler döneminde Şîî düşüncesinin merkezi haline gelen İsfahan'a gitti. Dinî ilimlerde Bahâeddin Âmilî, Muhammed Takî el-Meclisî, Hasan Ali b. Abdullah et-Tüsterî (eş-Şüsterî) ve Haydar Ali el-İsfahânî gibi âlimlerin öğrencisi oldu. Aklî ilimlerde daha ziyade Kâdî Muiz-züddin Muhammed b. Ca'fer ve Findiriskî'den yararlandı; kısa zamanda İsfahan'ın tanınmış âlimleri arasına girdi. Elde ettiği ilmî otoritenin yanında Safevî yönetimiyle yakın ilişkileri sayesinde önemli dinî makamlara getirildi. Küçük yaşta tahta çıkan Safevî Sultanı Şah II. Abbas döneminin (1642-1666) nüfuzlu veziri Hüseyin b. Refiüddin el-Mar'aşî'nin İsfahan ulemâsı içinde en çok itibar ettiği kişi olan Sebzevârî, Şîî ulemâsı ile iyi ilişkiler kurmaya çalışan şahın en yakınındaki âlimlerden biri oldu. Usûliyye ekolü mensubu bir âlim olan ve "sultânülulemâ, halife sultan" lakaplarıyla tanınan vezir, İsfahan'daki en önemli Şîî eğitim kurumu Abdullah et-Tüsterî Medresesi'nin müderrisliğini Hasan Ali b. Abdullah et-Tüsterî'den alarak onun öğrencisi Sebzevârî'ye verdi. Yine bu dönemde kendisine İsfahan cuma ve cemaat imamlığı yanında İsfahan şeyhülislâmı unvanı verilen Sebzevârî muhtemelen Ali Nakî el-Kemereî'den (ö. 1060/1650) sonra şeyhülislâmlık makamına getirildi ve bu makam yaklaşık üç yüz yıl boyunca onun ailesinden gelenlerin elinde kaldı (Hânsârî, II, 68). 1062'de (1652) hacca gitti ve bir yıl Mekke'de kaldı. Hastalandıktan sonra Damgan'a yerleşip orada vefat eden Şah II. Abbas'ın son günlerinde yanında bulundu (Kemal Seyyid, s. 226). Onun ardından tahta geçen oğlu Safî için iki yıl sonra İsfahan'da düzenlenen, isminin Şah Süleyman olarak değiştirildiği ikinci cülûs me-

rasimine başkanlık etti (Said Amir Arjomand, s. 311; *Eİ²* [İng.], VIII, 779). 1090'da (1679) ölen ve kabri Meşhed'de bulunan Sebzevârî'nin son on yılını nerede geçirdiği ve nerede vefat ettiği konusunda kaynaklarda farklı bilgiler bulunmaktadır. Öğrencisi Abdullah Efendi el-İsfahânî (*Riyâ-zü'l-'ulemâ*, V, 45) ve diğer bazı tabakat yazarları İsfahan'da öldüğünü ve naaşının Meşhed'e taşındığını belirtir (Hânsârî, II, 70; Tebrizî, V, 244; Abbas el-Kummî, III, 160). Bazı kaynaklarda ise hayatının son döneminde İmam Rızâ'ya yakın olma arzusuyla Meşhed'e yerleştiği, el-Medresetü's-semîyye adlı eski bir medreseyi tamir ettirerek orada dersler verdiği ve bu medresenin el-Medresetü'l-Bâkırıyye veya Medresetü Molla Muhammed Bâkır es-Sebzevârî adıyla anıldığı kaydedilir (M. Hasan Han, I-II, 678; Mirza Abdurrahman eş-Şîrâzî, s. 33-34; Âgâ Büzürg-i Tahrânî, XIII, 318; XX, 110). Mirza Abdurrahman eş-Şîrâzî ayrıca medresenin kitâbesinde yer alan 1083 (1672) yılında tamir edildiğine dair kayda dikkat çeker.

Şîî-İmâmî ulemâsı arasında Usûliyye ekolünün hâkim olduğu ve Şîî ulemâsının siyasî otoritesinin giderek güç kazandığı Safevîler döneminde yetişen Sebzevârî, bu ekol içerisinde haber-i vâhîde ve geçmiş ulemânın icthadlarına karşı tenkitçi yaklaşımıyla ve aşırı re'yci, mutlak icthad yanlısı fıkıh anlayışıyla tanınan Mukaddes (Muhakkik) el-Erdebîlî çizgisindedir (Hossein Modarressi Tabâtâbâî, s. 51-52; M. Ali el-Ensârî, I, 51). Öte yandan XI. (XVII.) yüzyılda İsfahan'da ortaya çıkan ilk nesil İranî Şîî ulemâsından sayılır. Bahâeddin Âmilî'nin öğrencisi olan bu âlimler, bir önceki yüzyılda Usûliyye ekolünden Muhakkık el-Kerekî tarafından savunulan Safevî Devleti'yle uyumlu ilişkiler kurma anlayışını devam ettirmişlerdir. Şîî ulemâsı arasında yoğun tartışmalara sebep olan, Kerekî ile İbrâhim b. Süleyman el-Katîfî'nin iki aşırı ucu temsil ettiği bu konuda Sebzevârî orta yolu benimseyenlerdendir (Calder, XXV [1987], s. 96). Gaybet döneminde kamu otoritesini ilgilendiren dinî vecibelerin yerine getirilmesinin meşrû olduğu ve gâib imâmın bu konudaki yetkilerinin müctehid fakihler tarafından onun adına kullanılabileceği kanaatinde olan Sebzevârî'ye göre devletin görevlendirdiği fakihler tarafından davalara bakılması, had cezalarının uygulanması, humus ve zekâtın toplanması meşrûdur. Gâib imâmın cihad ilân etme yetkisi ise ancak İslâm ülkesinin ciddi bir savaş tehdidi altında bulunması halinde fakihlere devredilebilir. Gaybette cu-

ma namazının farziyeti düşmediği ve bu ibadetin yerine getirilmesi tercihe bırakılmış değil mutlaka yerine getirilmesi gereken bir vecibe (vâcib-i aynî) olduğu gibi namazın geçerliliği için fakihin varlığı da şart olmayıp ehil ve âdil bir imâmın kaldırması yeterlidir (a.g.e., XXV [1987], s. 92-102; cumma namazı konusundaki görüşleri için bk. *Zâhîretü'l-me'âd*, II, 307-310; İbn Uşfûr el-Bahrânî, IX, 372, 404; Hânsârî, II, 72-74). Cumma namazı dışındaki dinî vecibelerin yerine getirilmesinde gâib imâmın yetkilerinin ancak müctehid (mutlak ya da mütecezzî) fakihler tarafından kullanılabileceğini düşünen Sebzevârî, bu yetkiyi fakih olmayan devlet görevlilerinin kullanmasına kesinlikle cevaz vermez. Fakih olmadıkları halde devlet tarafından tayin edilmiş kadılar (kudâtü'l-cevr) âdil olamazlar ve bir müminin onlara başvurusu câiz değildir. Fıkıh eserlerinde velâyet-i fakih otoritesini siyasî otoriteyle paylaşmama konusunda açık bir tavır sergileyen Sebzevârî, Şah II. Abbas'a ithafen kaleme aldığı ve bir fıkıh kitabı niteliği taşımayan *Ravzatü'l-envâr-ı 'Abbâsî* adlı eserinde âdil ve hikmet sahibi bir sultanın iktidarda olması ve dünyevî işleri idare etmesine duyulan ihtiyacı dile getirir ve âdeta siyasî iktidarın meşruyeti konusunda bir fıkıh kitabı kalıpları içerisinde ifade edilemeyecek yeni ve uzlaşmacı bir yaklaşım ortaya koyar (Hamid Enayat, s. 173; Calder, XXV [1987], s. 102-103). Sebzevârî'nin bunun dışındaki altı eserini daha Şah II. Abbas'a ithafen yazmış olması da onun bu uzlaşmacı yaklaşımının ve şahın Safevî Devleti'ni şer'î esaslara oturtma yolundaki gayretlerine verdiği desteğin bir ifadesidir.

Fıkıhın yanında felsefeyle de meşgul olan ve İsfahan ekolünden sayılan Sebzevârî, sûfilerin bid'atları aleyhinde fetvaları bulunmakla birlikte (Âgâ Büzürg-i Tahrânî, X, 209; XII, 224; XVI, 122) hocaları Bahâeddin Âmilî, Muhammed Takî el-Meclisî ve Mîr Findiriskî gibi tasavvufa ılımlı yaklaşanlardandı (*Eİ²* [İng.], VIII, 780-781). Sûfîmeşrep âlim Feyz-i Kâşânî ile yakın münasebetleri ve mûsiki konusundaki görüşleri Sebzevârî'nin bu yaklaşımıyla irtibatlıdır. Döneminde mûsinin dinî ve dünyevî her türlü sî haram kabul edilirken yazdığı bir risâlede, günah işlenen eğlence meclislerinde söylenen şarkılarla Kur'an'ın, dua ve zikirlerin, insana âhireti hatırlatan şiirlerin ve Hz. Hüseyin için okunan mersiyelelerin makamı olarak okunması arasında bir ayırım yapılması gerektiği ve günaha teşvik etmeyen mûsiki türlerinin haram sayılamayacağı görüşünü ortaya at-

mıştır. Bu risâle Şîî ulemâsı arasında yoğun bir tartışma başlatmış, benzer bir risâle kaleme alan Feyz-i Kâşânî'ye ve Sebzevârî'ye yönelik reddiyeler yazılmış, bir Sünnî olan Gazzâlî'nin izinden gitmekle itham edilmişlerdir (Hânsârî, II, 71-77; Kemal Seyyid, s. 240-244).

Bu eleştirilerde sûfilere yakın oldukları bilinen Şah II. Abbas ve Vezir Halife Sultan ile (Momen, s. 113) ilişkilerinin önemli bir payı vardır. Nitekim Sebzevârî'ye yönelik eleştiriler mûsiki konusuyla sınırlı olmayıp temelde Safevî yönetimine karşı uzlaşmacı tavrına ve müteahhirin Şîî ulemâsına muhalif fikhî görüşlerine yöneliktir. Usûliyye ve Ahbâriyye ekollerine mensup âlimlerin eleştirilerine muhatap olmakla birlikte yine her iki ekole mensup pek çok âlim ve tabakat yazarı kendisinden görüşlerine itibar edilen iyi bir fakih ve müctehid, ricâl tenkidi konusunda muteber bir muhaddis, akfî ilimlerde söz sahibi bir kelâmci ve filozof olarak söz eder. Müteahhirü'l-müteahhirin Şîî-İmâmî ulemâsından sayılan Sebzevârî (İbn Uşfûr el-Bahrânî, II, 87), genellikle Muhakkık es-Sebzevârî diye meşhur olmakla birlikte bazı kaynaklarda kendisine Fâzıl el-Horasânî lakabıyla da atıfta bulunulur. Hayatı boyunca nakfî ve akfî ilimlerde ders veren Sebzevârî'nin meşhur öğrencileri Muhammed Sâdık b. Muhammed es-Serâb et-Tünükâbûnî, Muhammed Saîd b. Atâullah er-Rûdesrî, aynı zamanda kız kardeşinin kocası olan ve birçok eserine reddiyesi bulunan Âgâ Hüseyin Muhakkık el-Hânsârî, Ni'metullah el-Cezâîrî ve Muhammed Şefî' b. Feret el-Cilânî el-Meşhedî'dir. Şair ruhlu bir kişiliğe ve yüksek bir edebî zevke sahip olan Sebzevârî'nin pek çok şiiri ve bazı âyetleri nazma döktüğü rubâîleri bulunmaktadır. Şiirlerinin toplandığı bir divandan söz edilir (Âgâ Büzürg-i Tahrânî, IX, 120). Sebzevârî'nin siyasî görüşleri N. Calder (bk. bibl.) ve Necef Lekzâyî (*Enişe-i Siyâsî-i Muḥakḳık Sebzevârî*, Kum 1380; Ar. trc. Muhammed Abdürrezzâk, *Âfâku'l-fikrî-s-siyâsî 'inde'l-Muḥakḳık es-Sebzevârî*, Kum 2005) tarafından incelenmiş, Henry Corbin de felsefeciliği ve Hâşiye '*alâ İlâhiyyâtı's-Şifâ*' adlı eseri üzerine bir değerlendirmeye yazısı yazmıştır (bk. bibl.).

Eserleri. A) Fıkıh ve Fıkıh Usulü. 1. Zâhîretü'l-me'âd fi şerhi'l-İrşâd. İbnü'l-Mutahhar el-Hillî'nin Şîî-İmâmî fikhına dair *İrşâdü'l-ezhân* adlı eserinin ibadet bölümüne dair geniş bir şerh olup (Âgâ Büzürg-i Tahrânî, XVIII, 99) müellifin ilk eserlerinden biridir (Kum, ts.; Tahrân 1273-1274). İlmî değeri hakkında olumlu, olumsuz fark-

lı değerlendirmelerin yapıldığı eser üzeri-
ne müellifin öğrencileri Muhammed es-
Serâb ve Âgâ Hüseyin el-Hânsârî'nin ya-
nı sıra Vahîd el-Bihbehânî tarafından hâ-
şiyeler kaleme alınmıştır (a.g.e., VI, 85-
86; X, 19; XIII, 277). 2. *el-Kifâye*. *Kifâ-
yetü'l-fıkḥ*, *Kifâyetü'l-aḥkâm*, *Kifâ-
yetü'l-mu'tekîd* ve *Kifâyetü'l-muk-
teşîd* gibi farklı adlarla anılan kapsamlı
ve muhtasar bir fıkḥ kitabıdır. *Zaḥîre*'-
den sonra ve âdeta onu tamamlamak ama-
cıyla yazılmış olup *Zaḥîre*'de genişçe ele
alınan ibadet bölümleri özetlenmiş, mu-
âmelât konularına ise daha fazla yer ay-
rılmıştır. Bununla birlikte hacim olarak
onun yaklaşık üçte biri kadardır. Mev-
cut iki baskısı da eksiktir (İsfahan, ts.;
Tahrân 1269; bk. Hânsârî, II, 69; Âgâ Bü-
zürg-i Tahrânî, IV, 35; XVIII, 88, 96, 99).
3. *Şerḥu'z-Zübde*. Hocası Bahâeddin
Âmilî'nin *Zübdetü'l-uşûl* adlı eserinin
şerhi olan kitap Sebzevârî'nin fıkḥ usulü
alanındaki yetkinliğini ortaya koyan bir ça-
lışmadır (Hânsârî, II, 69; Âgâ Büzürg-i Tah-
rânî, XIII, 298). 4. *Risâle fi şalâtî'l-cum'a*
(*ve'l-ḳavḥ bi'l-vücûbî'l-aynî*). Sebzevârî,
gaybet döneminde cuma namazının vâ-
cib-i aynî olduğu konusunda Arapça ve
Farsça iki risâle yazmıştır. Farklı adlarla
anılan ve cuma imamı olması sebebiyle
önem atfedilen bu risâlelere Muhakkık el-
Hânsârî'nin öğrencisi Şeyh Ali Rızâ el-Er-
dekânî et-Tecellî ve Seyyid Abdullah el-Hü-
seyinî tarafından reddiyeler yazılmış, Seb-
zevârî'nin öğrencisi Muhammed es-Serâb
da Şeyh Ali'nin reddiyesine karşılık vermiş-
tir (Hânsârî, II, 69, 72-74, 76; Âgâ Büzürg-i
Tahrânî, XV, 74, 77, 80). *Zaḥîretü'l-me-
'âd*'da aynı konu ele alınırken (II, 307-310)
bu risâlelere ve Şeyh Ali'nin reddiyesine
atıf yapılmış olması daha önce yazıldıkla-
rını gösterir. 5. *Risâle fi muḳaddimetü'l-
vâcib*. Vâcibi yerine getirebilmek için ge-
rekli olan şeylerin de vâcib olup olmadığı
konusundaki velâyet-i fakih teorisine de
zemin teşkil eden tartışmayla ilgili bir ri-
sâledir. Muhakkık el-Hânsârî buna bir red-
diye yazmıştır (Hamid Enayat, s. 170-171;
Âgâ Büzürg-i Tahrânî, XXII, 105, 106). 6.
Risâle fi'l-ḡınâ. Mûsiki ve dinî metinle-
rin nağmeli olarak okunması konusunda
müteahhirîn Şîa ulemâsının görüşüne mu-
halif bir yaklaşım getiren ve büyük tartış-
malara yol açan risâlesidir. İsmâil b. Mu-
hammed el-Mâzenderânî el-Hâcûî ve Şe-
hîd-i Sâni'nin torunu Şeyh Ali b. Muham-
med tarafından hakkında reddiyeler yazıl-
mıştır (Âgâ Büzürg-i Tahrânî, X, 229; XI,
138; XVI, 60-61; Kemal Seyyid, s. 240-244.
Şeyh Ali'nin eleştirilerinin özeti için bk.

Hânsârî, II, 71-77). 7. *Câmî'u'z-ziyârât-ı*
'Abbâsî. Hz. Peygamber, Ehl-i beyt ve
on iki imamın kabirlerine yapılacak ziya-
retlerle ilgili hükümler ve âdâb hakkın-
da yazılan "kitâbü'l-mezâr" türü Farsça
bir eser olup Şah II. Abbas'a ithaf edil-
miştir (Âgâ Büzürg-i Tahrânî, V, 57; XV,
282; XX, 317). 8. *er-Risâletü'l-'amelîyye*.
Şîi-İmâmî fakihlerinin merci-i taklîd
olduklarını ilân amacıyla kaleme aldıkları
ve özellikle ibadet konularına dair fet-
valarını bir araya getirdikleri bir telif tû-
rû olup Sebzevârî'nin birden fazla risâle-i
amelîyyesi vardır. Hepsî Farsça olan bu ri-
sâlelerden *Risâle fi'l-fıkḥ*, *el-Ḥilâfiyye*
ve *el-Ḥulâş'a*'yı Şah II. Abbas için yazmış-
tır. *er-Risâletü'l-'amelîyye* adlı risâlesi
üzerine Seyyid Mehdî Bahrülülûm'un hâ-
şiyesi vardır (a.g.e., VII, 239; XI, 213; XVI,
280; XXVI, 288). Sebzevârî'nin fıkḥi mese-
leler hakkındaki diğer risâleleri şunlardır:
Risâle fi fazîletü'l-müt'a, *Risâle fi'l-ḡusl*,
Risâle fi's-şalât ve's-şavm, *Risâle fi taḥ-
dîdî'n-nehâr şer'an*, *Risâle fi ihtiyârî's-
sâ'ât*, *Risâle fi semti'l-ḳable*, *Menâsikü'l-
ḥac*.

B) Kelâm. 1. *Şerḥu't-Tevḥîd*. Şeyh Sa-
dûk'un İmâmîyye kelâmına dair eseri üze-
rine yazılmış Farsça bir şerhtir (a.g.e., XIII,
153). 2. *Risâletü'l-'akâ'idü'l-câmî'a*. Şah
II. Abbas'a ithaf edilen Farsça bir risâledir
(a.g.e., XV, 282). 3. *Def'u şübḥeti'l-istil-
zâm*. Yahudi filozofu İbn Kemmûne'nin
birden fazla vâcibü'l-vücûd olup olmaya-
cağı konusunda şüphe uyandıran ve İmâ-
miyye kelâmcıları arasında tartışılan "şüb-
hetü'l-istilzâm" konusunda bir risâledir. Mu-
hakkık el-Hânsârî esere bir reddiye yaz-
mış, Sebzevârî de *er-Red 'alâ Risâleti şüb-
heti'l-istilzâm* adlı ikinci bir risâleyle ona
cevap vermiştir (a.g.e., VIII, 229; X, 195,
198).

C) Felsefe, Ahlâk ve Siyaset. 1. *Hâşiye*
'alâ İlâhiyyâtî's-Şifâ. İbn Sînâ'nın *eş-
Şifâ* adlı eserinin "İlâhiyyât" bölümü üze-
rine bir hâşiyedir. Daha ziyade Molla Sad-
râ ve Muhakkık el-Hânsârî'nin hâşiyelerinden
yapılmış nakillerden oluşan eser üze-
rine Hânsârî'nin reddiyesi vardır (a.g.e., VI,
141, 142). Bazı bölümleri Seyyid Celâled-
din el-Âştîyânî tarafından neşredilmiştir
(bk. bibl.). 2. *Hâşiye 'alâ Şerḥi'l-İşârât*.
Nasîrüddin-i Tûsî'nin *Şerḥu'l-İşârât* ve '*t-
tenbîhât*'ına dair bir hâşiye olup yine Hân-
sârî ile aralarında reddiye konusu olmuş-
tur (a.g.e., VI, 110, 111). 3. *Ravzatü'l-en-
vâr-ı 'Abbâsî* (*Ravzatü'l-envâr fi âdâbî'l-
mülûk*). Safevîler döneminde yaygın olan
mesnevi tarzı Farsça siyasetnâme türü-
nün en güzel örneklerinden biri olup Şah

II. Abbas'a ithaf edilmiştir. 1073'te (1662-
63) yazılan eser müellifin son çalışması-
dır. Ahlâk ve siyaset olmak üzere iki bö-
lümünden oluşan kitap dönemin ahlâk ve
felsefe literatürü içinde sade ve anlaşılır
üşlûbuyla dikkat çeker. Sebzevârî, İran na-
sihatnâme ve siyasetnâme kültürünü Şîi-
İmâmî fıkhiyla uyumlu hale getirerek Şîi
siyasî düşüncesine yeni bir açılım getirir
(a.g.e., XI, 289; *Abstracta Iranica*, XXII
[1999], s. 188, 218). İsmâil Cengizî Erde-
hâî (Tahrân 1377/1998) ve Necef Lekzâyî
(Kum 1381) tarafından eserin tenkitli ne-
şirleri yapılmıştır. 4. *Mefâtîḥu'n-necât-ı*
'Abbâsî. Dualar, âdâb-ı muâşeret ve ba-
zı sünnetler hakkında Şah II. Abbas'ın is-
teği üzerine Farsça kaleme alınmış hacim-
li bir eserdir (Âgâ Büzürg-i Tahrânî, XXI,
308). Müellifin ayrıca Batlamyus'un astro-
nomiyle ilgili *el-Mecisîf* (*Almagest*) adlı
eseri üzerine tamamlamadığı bir şerh
çalışmasından söz edilir (Abdullah Efen-
di el-İsfahânî, *Riyâzû'l-'ulemâ*, V, 45; bü-
tün eserlerinin yazma nüshaları için bk.
Brockelmann, II, 578; Hossein Modarres-
si Tabâtâbâî, s. 248 [İndeks]; Ali Fâzıl el-
Kâfî en-Necefi, *Türâşünâ*, XIII/49 [1418],
s. 155; XIII/ 50-51 [1418], s. 340, 367).

BİBLİYOGRAFYA :

Muhammed Bâkır es-Sebzevârî, *Zaḥîretü'l-me-
'âd fi şerḥi'l-İrşâd*, Kum, ts. (Müessesetü Âli'l-
beyt), I, 180; II, 307-310, 415; III, 543; a.mlf., *Hâ-
şiye 'alâ İlâhiyyâtî's-Şifâ* (nşr. Seyyid Celâled-
din Âştîyânî, *Müntehabât ez Âşâr-i Ḥükemâ-yi İlâhî-
yi İran* içinde), Tahrân 1354 hş./1975, II, 489-556;
aynca bk. H. Corbin'in girişi, II, 138-150; M. Tâhir
Nasrâbâdî, *Tezkire-i Nasrâbâdî* (nşr. Vahîd Dest-
girdî), Tahrân 1361 hş., s. 152; Muhammed b. Ali
el-Erdebîlî, *Câmî'u'r-ruvât*, Beyrut 1403/1983, II,
79; Hür el-Âmilî, *Emelü'l-âmil* (nşr. Ahmed el-Hü-
seyinî), Necef-Bağdad 1385/1965, II, 250; Meclî-
sî, *Bihârü'l-envâr*, Beyrut 1403/1983, CVI, 134;
Abdullah Efendi el-İsfahânî, *Riyâzû'l-'ulemâ* ve
ḥiyâzû'l-fuḫalâ (nşr. Ahmed el-Hüseyinî), Kum
1401, V, 45; a.mlf., *Ta'tikâtü Emelü'l-âmil* (nşr.
Ahmed el-Hüseyinî), Kum 1410, s. 253-254; İbn
Usfûr el-Bahrânî, *el-Ḥadâ'iku'n-nâzıra* (nşr. Mu-
hammed Taki el-İrevânî), Beyrut 1405/1985, II,
87; IX, 372, 404; Mirza Muhammed b. Süleyman
et-Tünûkübünî, *Ḳışaşü'l-'ulemâ*, Tahrân 1396, s.
386; Hânsârî, *Ravzatü'l-cennât*, II, 68-78; M. Ha-
san Han, *Maḳḳâ'u's-şems* (nşr. Teymûr Burhân Lî-
mûdihî), Tahrân 1362, I-II, 677-678; Brockelmann,
GAL Suppl., II, 578; Tebrizî, *Reyhânetü'l-'edebe*,
V, 242-244; Mirza Abdurrahman eş-Şirâzî, *Târîḥ-i*
'Ulemâ-i Ḥorâsân (nşr. M. Bâkır Saîdî), Meşhed
1341 hş., s. 33-34; Hamid Enayat, *Modern Islamic*
Political Thought, London 1982, s. 169-173; Ab-
bas el-Kummî, *el-Künâ ve'l-elḳab*, Beyrut 1403/
1983, III, 159-160; Âgâ Büzürg-i Tahrânî, *eş-Zerf'a*
ilâ teşâñifi'l-Şifâ, Beyrut 1403/1983, III, 295; IV,
35, 494; V, 57; VI, 85-86, 110, 111, 141, 142,
189; VII, 239; VIII, 229; X, 19, 98, 195, 198, 209;
IX, 120, 421, 757, 870; X, 19, 98, 229; XI, 138,
213, 289; XII, 224; XIII, 153, 190, 277, 298, 318;
XIV, 66; XV, 74, 77, 80, 282; XVI, 54, 60-61, 122,

276, 280; XVIII, 88, 96, 99; XX, 110, 317; XXI, 212, 308; XXII, 105-106; XXV, 56, 128; XXVI, 288; A'yânü's-Sîf'a, IX, 188; Said Amir Arjomand, *The Shadow of God and the Hidden Imam*, Chicago 1984, s. 311; Hossein Modarressi Tabâtabâi, *An Introduction to Shi'i Law*, London 1984, s. 50-52, 248 [İndeks]; M. Momen, *An Introduction to Shi'i Islam*, New Haven-London 1985, s. 112-118; Kays Âl-i Kays, *el-İrânîyyûn*, III, 465-470; Ali Fâzil el-Kâinî en-Necefi, *Mu'cemü mü'ellifi's-Sîf'a*, Kum 1405, s. 209; a.mlf., "Fihrisü mahtû-tâtî Mektebeti'l-Kâinî-I", *Türâşûnâ*, XIII/49, Kum 1418, s. 155; XIII/50-51 (1418), s. 340, 367; Ahmed el-Hüseynî, *Telâmizetü'l-'Allâme el-Meclisî*, Kum 1410, s. 15, 35, 56, 66, 128, 139; M. Ali el-En-sârî, *el-Mevsû'atü'l-fıkhiyyetü'l-müeyssere*, Kum 1415, I, 50-52; W. Floor, *Safavid Government Institutions*, California 2001, s. 34, 37; Mazlum Uyar, *Şii Ülemânın Otoritesinin Temelleri*, İstanbul 2004, s. 107-178; Kemâl Seyyid, *Nüşû' ve sukûtü'd-devleti's-Safeviyye*, Kum 1426/2005, s. 208, 226-227, 237-248; N. Calder, "Legitimacy and Accomodation in Safavid Iran: The Juristic Theory of Muhammad Baqir al-Sabzavari (d. 1090/1679)", *Iran*, XXV, London 1987, s. 91-105; *Abstracta Iranica*, XXII, Téhéran 1999, s. 188, 218; A. J. Newman, "Şafawids", *EP* (Ing.), VIII, 777-782.

ALİ HAKAN ÇAVUŞOĞLU

SECÂH

(سجاح)

Ümmü Sâdır Secâh bint el-Hâris
b. Süveyd et-Temîmiyye
(ö. 41/661'den sonra)

Peygamberlik iddiasında bulunan
bir kadın.

Baba tarafından Temîm kabilesinin Yerbû' koluna, anne tarafından çoğunluğu hristiyan olan Benî Tağlib'e mensup olduğu rivayet edilir. Künyesini Secâh bint Evs b. Hık b. Üsâme şeklinde kaydedenler de vardır (Belâzürî, s. 144). Peygamberlik iddiasında bulunmadan önce hristiyan olduğu, bu dini iyi bildiği, ayrıca kâhinlik yaptığı belirtilmektedir. Temîm kabilesine mensup Seyf b. Ömer'in Taberî'nin aktardığı rivayetlerine göre (*Tarih*, I, 1908 vd.). Secâh, Resûl-i Ekrem'in vefatından hemen sonra el-Cezîre'de peygamberlik iddiasında bulunmuş, Rebîa, Tağlib, Nemr, Şeybân ve İyâd kabilelerinden topladığı birçok kişinin başına geçerek Medine'ye yürümek için kabilesi Temîm'in yaşadığı Yemâme taraflarına hareket etmiştir (11/632). Temîm kabilesinin bazı kolları Hz. Peygamber'in vefatının ardından İslâmiyet'e bağlı kalırken Secâh'ın mensup olduğu ve reisliğini Mâlik b. Nüveyre'nin yaptığı Yerbû' ile reisliğini Vekî' b. Mâlik'in yaptığı Mâlik kabilesi zekât vermek istemediklerini belirterek irtidat etmiştir. Secâh, Mâlik ve

Vekî' ile Hazn adlı yerde buluşarak onların desteğini sağlamış, ancak bu iki kabileden ileri gelen bazı kimselerin ittifaka karşı çıkarak kabilelerini terketmeleri üzerine Mâlik b. Nüveyre, Secâh'a Medine'ye yürümek yerine, kendilerine katılmayan Temîmliler'e karşı yürümeyi tavsiye etmiş, o da önce Ribâb kabilesine saldırmış, saldırıyı daha evvel haber alan ve hazırlıklı olan Ribâbîlar karşısında mağlûp olunca yolunu değiştirerek Nibâc'a gelmiş, burada Benî Amr kabilesiyle yaptığı savaşı da kaybetmiştir. Bu başarısızlıktan ve Mâlik b. Nüveyre ile Vekî' b. Mâlik'in de kendisinden ayrılmasından sonra askerleriyle birlikte Müseylimetülkezzâb'ın kabilesi Benî Hanife'nin yurdu Yemâme'ye yönelmiştir. Bir taraftan müslümanlarla mücadele etmekte olan Müseylimetülkezzâb bunu öğrenince endişeye kapılmış, hediyeler gönderip bir heyetle kendisini ziyarete geleceğini bildirerek Secâh'tan eman istemiş, ziyaret sırasında yeryüzünün yarısının Benî Hanife'ye ait olduğunu, diğer yarısının da eğer âdil olsaydı Kureys kabilesinin olacağını, ancak Kureys'in bunu kabul etmesi üzerine Allah'ın bu kısmı Secâh'a verdiğini söylemiş, vahiy olarak geldiğini iddia ettiği bazı sözlerini okumuştur. Müseylimetülkezzâb'ın bu teklifini kabul eden Secâh, Yemâme'nin mahsulünün yarısını alıp gelecek yıla ait yarısını daha sonra kendisine getirmeleri için üç adamını orada bırakmış, peygamberlik iddiasından vazgeçerek dayılarının toprağı el-Cezîre'ye dönmüştür.

Seyf b. Ömer dışındaki râvilerin haberlerinde Secâh'ın Müseylimetülkezzâb ile görüşmesi çok farklı şekilde anlatılmaktadır. Müseylime, Benî Hanife yurduna gelen Secâh'ı kendisiyle baş başa görüşmeye ikna edip ona güya vahiy mahsulü olan müstehcen sözler söylemiş, özel bir çadırda üç günlüğüne evlenerek beraber olduktan sonra kendisi adına Secâh'ın peygamberlik iddiasından vazgeçmesini sağlamıştır. Ardından Secâh bu gelişmeleri taraftarlarına anlatmış, mehir olarak hiçbir şey almamış olmasına gösterdikleri tepki üzerine tekrar Müseylime'nin yanına gidip mehrini istemiş, o da beş vakit namazdan sabah ve yatsı namazlarını kaldırdığını bildirmiştir (a.g.e., I, 1917-1919). Belâzürî'nin bir rivayetine göre Secâh, Müseylimetülkezzâb'ın öldürülmesinden sonra kardeşlerinin yurduna dönmüştür (*Fütûh*, s. 145). Secâh'ın Muâviye'nin iktidara geldiği 41 (661) yılında birçok kabilenin yerinin değiştirilmesi sırasında Küfe'ye yerleştiği ve müslüman olarak orada öldüğü,

diğer bazı rivayetlerde ise Yemâme'den Temîm kabilesinin yerleştiği Basra'ya geçtiği ve orada öldüğü nakledilir (a.g.e., s. 144-145).

BİBLİYOGRAFYA :

Vâkıdî, *Kitâbü'r-Ridde* (nşr. Muhammed Hamîdullah), Paris 1409/1989, s. 31, 61-63; Belâzürî, *Fütûh* (Fayda), s. 144-145; Taberî, *Tarih* (de Go-eje), I, 1908-1921, 1930; Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, *Ahbarü'n-nisâ' fi Kitâbi'l-Eğânî* (nşr. Abdülemîr Mühennâ), Beyrut 1409/1988, s. 150-153; İbn Hubeys, *Gazavât* (nşr. Süheyl Zekkâr), Beyrut 1412/1992, I, 56-57; Kelât, *el-Hilâfetü'r-râside ve'l-butûletü'l-hâlide fi hürûbi'r-ridde* (nşr. Ahmed Guneym), Kahire 1399/1979, s. 81-82; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XIX, 75-81; İbn Hacer, *el-İşâbe* (Bicâvî), VII, 723; L. Caetani, *İslâm Tarihi* (trc. Hüseyin Cahid), İstanbul 1926, VIII, 328 vd.; IX, 28 vd.; J. Wellhausen, *İslâmın En Eski Tarihine Giriş* (trc. Fikret İşıltan), İstanbul 1960, s. 9-12, 14-16, 39-41; Bahriye Üçok, *İslâmdan Dönenler ve Yalancı Peygamberler* (Hicri 7-11. Yıllar), Ankara 1967, s. 68-79; a.mlf., "Ridde", *ACİİFD*, VII (1960), s. 97-113; Riyâd Mustafa el-Abdullah, *Mimmin idde'au'l-nübüvve*, Beyrut 1414/1994, s. 55-63; Neşet Çağatay, "Secâh", *İA*, X, 300-301; V. Vacca, "Sadjaḥ", *EP* (Fr.), VIII, 759-760.

MUSTAFA FAYDA

SECÂVEND

(السجاوند)

Tilâvet sırasında mâna açısından
vakfetmenin gerekli
veya isabetsiz olduğu yerleri
belirtmek üzere konan
işaretlere verilen isim
(bk. MUSHAF).

SECÂVENDÎ,

Muhammed b. Muhammed

(محمد بن محمد السجاوندي)

Ebû Tâhir Sirâcüddîn Muhammed
b. Muhammed b. Abdîrreşid es-Secâvendî
(ö. 596/1200'den sonra)

Ferâize dair eseriyle tanınan
Hanefî fakihî, hesap âlimi.

Hayatına dair yeterli bilgi yoktur. Eski ve yeni biyografi kaynakları yanında *el-Ensâb*, *el-Lübâb* ve *Mu'cemü'l-büldân* gibi yaygın eserler onun hakkında bilgi vermemekte, Zirikî de lugat ve coğrafya kitaplarında Secâvend'e dair bir şey bulamadığını belirtmektedir. Bu zatın nisbet edildiği Secâvend, Sekâvend'in (Segâvend) Arapça şeklidir (Dihhûdâ, VIII, 12069, 12080). İbn Havkal, Horasan bölgesi hakkında bilgi verirken Belh ile Gazne arasında yer alan Bâmiyân ve Sekâvend'i de sayar (*Şuretü'l-arz*, s. 428, 447). Dihhûdâ bir yerde Beyhâkî'den naklen Sekâvend'in Gazne civa-